

Вікторія СИЧОВА

ВПЛИВ ІНСТИТУТУ ПОЛІТИЧНОЇ ОПОЗИЦІЇ НА ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ ФРАНЦІЇ (1958–2012 РР.)

**СИЧОВА
Вікторія
Вікторівна**

доктор наук з державного управління,
доцент, професор
кафедри соціальної і
гуманітарної політики
Харківського регіонального інституту
державного управління
Національної академії
державного управління
при Президентіві України,
м. Харків.

Анотація:

У статті проаналізовано залежність результативності державного управління Франції від рівня впливу на нього інституту політичної опозиції. З'ясовано, як французький досвід можна застосувати на українських реаліях.

Ключові слова:

інститут політичної опозиції, державне управління, рівень впливу, результативність, ВВП.

УДК 351.96 : 328. 123 : 303.094

Постановка проблеми. Ефективність і результативність державного управління залежать від розвиненості інститутів як ринкової економіки, так і демократії, зокрема, інституту політичної опозиції. Тому з'ясування зв'язку між рівнем впливу інституту політичної опозиції на державне управління та результативністю останнього допоможе прогнозувати тенденції суспільного розвитку, своєчасно реагувати на можливі виклики. У даному контексті на особливий інтерес заслуговує аналіз досвіду Франції, умов функціонування моделі впливу інституту політичної опозиції на державне управління якої схожі з українськими.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З середини ХХ ст. західноєвропейські й американські політологи (Х. Арендт, К. Бейме, Р. Даль, М. Дюверже, О. Кіркхаймер, Х. Лінц, С. Мейнуорінг, Г. Оберройтер, Дж. Сарторі, С. Хантінгтон, Д. Шер), а з кінця ХХ – поч. ХХІ ст. вчені на пострадянському просторі (С. Бондар, Н. Віничук, Г. Гаврилов, В. Гельман, Г. Змановський, У. Кирієнко, Д. Макєєв, М. Михальченко, В. Пешков, Н. Піскарьова, І. Поліщук, К. Пономарьов, Ф. Рудич, С. Рябов, Г. Сасенко, С. Сергєєв, О. Совгіря, О. Циганков, Л. Червона та ін.) з'ясували залежність характеру взаємодії інституту політичної опозиції та уряду від форми правління, адміністративно-територіального устрою держави, політичного режиму, типу партійної та виборчої систем, характеру самої політичної опозиції. Дослідники в галузі науки державного управління вважають політичну опозицію ефективним елементом публічного управління (Ю. Баштанник, Ю. Древаль, Н. Нижник, В. Олуйко, О. Петренко, І. Черленяк) [5; 7, с. 71]. Разом із тим поза їхньою увагою залишається аналіз залежності результативності державного управління від рівня впливу на нього інституту політичної опозиції.

Формулювання мети статті. Автор поставив за мету виявити наявність зв'язку між рівнем впливу інституту політичної опозиції на державне управління Франції та результативністю останнього у 1958–2012 рр.

Виклад основного матеріалу дослідження. На підставі розробленої методики розрахунку рівня впливу інституту політичної опозиції на державне управління було виявлено, що рівень впливу інституту політичної опозиції на державне управління не має від'ємного / негативного значення та означає: «0» – відсутність впливу, «1» – незначний позитивний вплив, «2» – сильний позитивний вплив [9, с. 77–78]. А також визначено, що у Франції склалася модель імпульсного поліваріантного впливу інституту політичної опозиції на державне управління [9, с. 82]. Остання близька Україні, якій притаманна модель імпульсного (мінливого) ситуативного впливу інституту політичної опозиції на державне управління [8, с. 457, 459; 10, с. 58, 63]. Французький досвід може бути корисним для застосування в Україні з урахуванням її реалій.

Французька парламентська опозиція має незначні можливості впливу на державноуправлінську діяльність через малу роль партій у суспільстві, підзвітність прем'єр-міністра та уряду президенто-

ві. Останній має повноваження призначати й приймати відставку прем'єр-міністра, вносити пропозиції щодо призначення й звільнення членів уряду, розпустити Національні збори після консультацій з прем'єр-міністром і головами обох палат парламенту [3, с. 162]. Президент обирається загальним голосуванням (у 1962–2000 рр. – на 7 років, з 2000 р. – на 5).

Сучасна модель взаємодії інституту політичної опозиції та державного управління Франції веде відлік від 1958 р., з початку існування П'ятої Республіки. З того часу Верхня палата (Сенат), залишалася консервативною до 2011 р. Нижня палата (Національні збори) має певні прерогативи у законотворчому плані: «останнє слово» в ухваленні законодавчих актів (крім внесення змін до Конституції), більший термін розгляду проекту бюджету, право висловлювати вотум недовіри урядові. Тому ми акцентуємо увагу на її діяльності, на співвідношенні в ній парламентських більшості й меншості.

Протягом 1958–1974 рр. у Франції вплив інституту політичної опозиції на державне управління можна розцінювати як зовсім незначний ($B=0,5$) (рис. 1. 1): президент (Ш. де Голль) уособлював парламентську більшість, опозиція в нижній палаті парламенту була нечисленною, розпорошеною, розрізною.

Рис. 1. Вплив інституту політичної опозиції на державне управління Франції (1958–2012 рр.)

Парламентська більшість представляла понад 60% депутатів Національних зборів [6], що зводило вплив парламентської опозиції на державноуправлінський процес, по суті, нанівець. Це дозволяло правлячій коаліції здійснювати керівництво країною без урахування інтересів опозиції. Було встановлено надмірний контроль за трудовими відносинами з боку державних структур. Після проведення модернізації економіки Франція перетворилася на сучасну індустріальну державу з передовою багатогалузевою промисловістю, щорічні темпи зростання ВВП склали 5,1% (рис. 2). Проте темпи економічного піднесення у 1950-х – сер. 1960-х рр. були меншими, ніж у ФРН та Італії.

Майже десятирічне керівництво без альтернативних пропозицій, суттєвого контролю з боку опозиції, без введення до державноуправлінського процесу більшості інтересів сегментованого французького суспільства ледь не довели Францію до громадянської війни та можливої диктатури. Зростання незадоволеності в суспільстві накопиченням невіршених проблем проілюструвало збільшення парламентської опозиції у 1967 р. до 40% депутатських мандатів. Необхідність змін у структурі суспільства, у політичній владі спричинили кризу П'ятої республіки в березні 1968 р. Об'єктивне кількісне зростання парламентської опозиції, за відсутності механізмів її впливу на процес державного управління, призвело до активізації позапарламентської опозиції, уособленою 10 млн. страйкарів та демонстрантів (студентів, робітників, профспілок), які вимагали демократії, самоврядування та свободи [4, с. 201].

Рис. 2. Результати впливу інституту політичної опозиції на державне управління Франції на прикладі темпів зростання ВВП (1958–2012 рр.)

І хоча президент де Голль пішов на поступки страйкарям, проте розпустив Національні збори у травні 1968 р., мотивуючи загрозою комуністичного перевороту. У такий спосіб голлісти на позачергових парламентських виборах отримали надзвичайну перевагу (80% депутатів), і майже позбулися опозиції (19% депутатів) [6]. Тож мінімальний, зовсім незначний вплив інституту політичної опозиції (B=0,5) на державне управління взагалі перетворювався на фікцію, що поглиблювало політичну кризу. Саме такий кризовий стан державного управління у квітні 1969 р. спричинив відставку президента де Голля. Обраний на позачергових виборах 1969 р. Президентом Франції Ж. Помпиду та уряд були змушені послабити державну регламентацію соціально-економічного життя, розширити соціальне законодавство, що забезпечило зростання життєвого рівня французів [4, с. 203].

Після парламентських виборів 1973 р. вплив інституту політичної опозиції на державне управління Франції дещо збільшився до майже незначного (B=0,8), у порівнянні з 1968 р. (B=0,5), що обумовлювалося об'єднанням зусиль лівої (одновекторної) опозиції в Національних зборах – комуністів і соціалістів.

За результатами дострокових президентських виборів 1974 р. у Франції президентом став представник центристського руху В. Жіскар д'Естен. Представляється, що зростання впливу інституту політичної опозиції на державне управління певною мірою спонукало уряд до спроб поєднати державне регулювання з економічною лібералізацією, до суттєвого збільшення витрат на соціальні програми. І хоча результати збільшеного рівня впливу інституту політичної опозиції на державне управління з 1973 р. важко визначити через те, що наступний рік було ознаменовано початком світової економічної кризи 1974–1975 рр. Між тим варто зазначити, що падіння середніх темпів росту ВВП з 5,1% (1968-1973 рр.) до 4,6% в період кризи (1974–1976 рр.) (рис. 2) було незначним, у порівнянні з іншими розвинутими європейськими країнами. Тож зростання впливу інституту політичної опозиції на державне управління Франції сприяло зміцненню дієздатності останнього.

Поглиблення економічної кризи, що супроводжувалося ростом безробіття (5%), бюджетним дефіцитом, примусило уряд перейти до жорсткої монетарної політики та згортання соціальних програм, що викликало незадоволення французького суспільства. На парламентських виборах 1978 р. французи суттєво підтримали опозицію (40,5% мандатів), зменшивши підтримку правлячої коаліції, яка втративши 5% мандатів, склала 56% депутатів. [6]. Водночас рівень впливу інституту політичної опозиції на державне управління Франції залишився незмінним, майже незначним (B=0,8). Наприкінці 1970-х рр. Франція зазнала погіршення економічної кон'юнктури, безробіття (10%), зростання цін [4, с. 208].

В умовах довготривалої циклічної економічної кризи початку 1980-х рр. новообраний у 1981 р. президент соціаліст Ф. Міттеран розпустив парламент, в

якому більшість становили представники правих партій [11, с. 42]. Раніше Франція не стикалася з ситуацією коабітації (розділеного правління) чи диспаритету, за якої президент і прем'єр-міністр / парламентська більшість могли бути представниками конкуруючих партій. Представляється, що зростання впливу інституту політичної опозиції на систему державного управління, який сягнув дещо більше незначного ($B=1,1$) (рис. 1), налякав президента.

Дострокові парламентські вибори 1981 р. принесли перемогу соціалістам, які сформували парламентську більшість (67%) [6; 13, р. 43, 45]. Новий коаліційний уряд, сформований із соціалістів, комуністів та лівих радикалів, розпочав «лівий експеримент» (реформи «великої хвилі»). Це призвело до падіння у 1981 р. впливу інституту політичної опозиції на державне управління до «зовсім незначного» ($B=0,5$) (рис. 1). Можна припустити, що вихід з кризи, який розпочався у 1982 р., підтверджений темпами зростання ВВП з 0,9% (у 1981 р.) до 2,4% (у 1982 р.), був перерваний, зокрема, й через зменшення відповідного впливу. Зниження результативності державного управління проявилось у майже дворазовому зменшенні темпів росту ВВП з 2,4% (у 1982 р.) до 1,2% (у 1983 р.) (рис. 2).

На підставі кореляційно-регресійного аналізу нами виявлено зв'язок між зміною рівня впливу інституту політичної опозиції на державне управління та результативністю останнього, індикатором чого можна вважати темпи зростання ВВП. Розрахунки лінійного коефіцієнту кореляції між рівнем впливу інституту політичної опозиції на державне управління та динамікою темпів зростання ВВП у Франції здійснювалися за формулою:

$$r_{xy} = \frac{n \sum (x_i \cdot y_i) - \sum x_i \cdot \sum y_i}{\sqrt{(n \sum x_i^2 - (\sum x_i)^2) \cdot (n \sum y_i^2 - (\sum y_i)^2)}}$$

де r_{xy} – коефіцієнт кореляції; x_i – рівень впливу інституту політичної опозиції на державне управління у i -тому році; y_i – динаміка темпів росту ВВП у % до попереднього року; i – роки; n – кількість складових елементів.

Виявлено, що лінійний коефіцієнт кореляції (r) між динамікою темпів зростання ВВП та рівнем впливу інституту політичної опозиції на державне управління Франції становить $r_1 = 0,3$, що свідчить про наявність між ними поміркованого зв'язку (за шкалою Чеддока [1, с. 79–80, 82–83]). Абстрагуючись від низки параметрів, можна припустити існування «зовнішнього лагу опозиційного впливу», що є складовою зовнішнього лагу (тобто проміжку часу з моменту ухвалення рішення урядом щодо тієї або іншої міри економічної політики до появи її результатів). Тож під зовнішнім лагом опозиційного впливу ми розуміємо проміжок часу з моменту зміни рівня впливу інституту політичної опозиції на державне управління (в т.ч. й на державне управління економічним розвитком), до отримання певних результатів. Представляється, що зовнішній лаг опозиційного впливу з початку 1980-х рр. у Франції складає 1–1,5-року.

Досить незначний, обмежений вплив інституту політичної опозиції ($B=0,5$) на державне управління дозволив французькому урядові бути непослідовним у своїх діях, експериментувати у керівництві країною. Так, з 1983 р. через державний дефіцит, високу інфляцію (14%), невдоволення французів, реформи були припинені, почався перехід до політики «суворої економії». Накопичення невирішених проблем врешті-решт призвело, як і 15 років тому, до демонстрацій та страйків (представників великого капіталу, дрібних і середніх власників, інших верств населення, профспілок). Урядова коаліція розпалася через вихід із неї комуністів.

Зaproвадження пропорційної системи у Франції (1985 р.) розпочало безпрецедентний період (1986–1988 рр.) співіснування президента-соціаліста (Ф. Міттерана) та уряду правої більшості (на чолі з Ж. Шираком). Можна констатувати збільшення парламентської опозиції (до 40% депутатів) за результатами виборів до Національних зборів у 1986 р. За даних умов рівень впливу інституту політичної опозиції на державне управління збільшився з досить незначного ($B=0,5$) до більше незначного

($B=1,1$). З урахуванням півторарічного зовнішнього опозиційного лагу, можна констатувати підвищення ефективності державного управління, що проявилось у збільшенні темпів росту ВВП з 2,5% (у 1986 р.) до 4,6% (у 1988 р.) [14].

Дану коабітацію характеризували як жорстку та конфліктну [11, с. 42]. Можливо, це спричинило повернення Франції з 1986 р. до мажоритарної виборчої системи. Уряд ігнорував вимоги опозиції, профспілок, здійснював політику авторитарними методами, нехтуючи небезпекою загострення соціального вибуху. Введення режиму суворой економії з боку уряду відразу призвело до скорочення соціальних програм. Спроба реформувати вищу школу, підвищити платню за навчання наштовхнулася на демонстрації студентів. Цим уміло скористався Ф. Міттеран, який на президентських виборах 1988 р. знову отримав перемогу. Конфронтація між президентом і урядом завершилася тим, що опозиційний до парламентської більшості (а значить, до уряду) президент-соціаліст розпустив у 1988 р. Національні збори, де домінували «праві». За результатами дострокових парламентських виборів 1988 р. склалася пропрезидентська парламентська більшість, що різко зменшило вплив інституту політичної опозиції на державне управління з «дещо більше незначного» ($B=1,1$) до «зовсім незначного» ($B=0,5$). Врахування 1–1,5-річного зовнішнього опозиційного лагу дозволяє констатувати негативні прояви зменшення вищевказаного впливу на результативності державного управління, що відбиває падіння темпів росту ВВП з 4,6% (у 1988 р.) до 4,2% (1989 р.) та 2,6% (у 1990 р.) [14] (рис. 2). Зовсім незначний вплив інституту політичної опозиції на державне управління робив останнє неефективним, що особливо яскраво продемонстрував період 1990–1993 рр.: падіння темпів росту ВВП до $-0,9\%$ (у 1993 р.), збільшенні дефіциту бюджету та безробіття (понад 10%) [4, с. 215].

Незадоволеність з боку суспільства урядовою політикою показали результати парламентських виборів 1993 р. Соціалісти втратили половину своїх голосів, натомість праві вибороли більшість, що знову призвело до диспаритету між президентом-соціалістом (Ф. Міттераном) та правим прем'єр-міністром (Е. Балладюром). Дану коабітацію характеризують як «оксамитову» [11, с. 43]. Вплив інституту політичної опозиції на державне управління збільшився з «зовсім незначного» ($B=0,5$) до «майже незначного» ($B=0,8$) у 1993 р. Це позитивно відбилося на результативності державного управління: почала нормалізуватися соціально-економічна ситуація в країні, прискорилися темпи промислового виробництва, зменшилася інфляція, загальмувалося зростання безробіття [4, с. 216]. Ефективність державного управління не забарила проявитися у темпах росту ВВП Франції, що з $-0,9\%$ (у 1993 р.) зросли до 2,2% (у 1994 р.), підтвердивши наявність річного зовнішнього опозиційного лагу.

Ліквідація диспаритету у 1995 р. за результатами президентських виборів (перемога кандидата правих сил Ж. Ширака), за наявності правої більшості в парламенті знизили вплив інституту політичної опозиції на державне управління з «майже незначного» ($B=0,8$) до «зовсім незначного» ($B=0,5$). За таких обставин, прем'єр-міністр відмовився від діалогу, консультацій як способів розв'язання конфліктних ситуацій. Зменшення впливу інституту політичної опозиції на державне управління проявилось, з урахуванням річного зовнішнього лагу опозиційного впливу, у зниженні темпів росту ВВП з 2,1% (у 1995 р.) до 1,1% (у 1996 р.). Скорочення терміну прояву зовнішнього опозиційного лагу пояснюється страйком працівників державного сектору, який в листопаді 1995 р. став загальним і паралізував Францію. Рівень безробіття до початку 1997 р. сягав 12,5% працездатного населення.

Зниження рейтингу правих (президента і прем'єра) спричинило рішення президента розпустити Національні збори. За результатами позачергових парламентських виборів 1997 р. перемогла коаліція лівих сил, що призвело до диспаритету між правим президентом (Ж. Шираком) та прем'єр-міністром соціалістом (Л. Жоспенем) [2, с. 430]. Парламентська опозиція була представлена об'єднаними одновекторними фракціями. Вплив інституту політичної опозиції на систему державного управління

у 1997 р. визначається нами, як «дещо більше незначного» ($B=1,1$). За диспаритету відбулися зміни у поглядах на управління країною: вплив Французької Комуністичної партії зменшився, позиції блоків, що протистояли («лівих» – комуністів, соціалістів, лівих радикалів, «правих» – правочентристських та крайніх правих), настільки зблизилися, що багато хто вважав застарілими поняття «праві» – «ліві», виникла ситуація м'якої двополюсності. Тому третій період коабітації називають конструктивним [11, с. 45].

Зовнішній лаг опозиційного впливу (після зміни рівнів впливу інституту політичної опозиції на державне управління Франції з зовсім незначного ($B=0,5$) у 1995 р. до «дещо більше незначного» ($B=1,1$) у 1997 р.), склавши рік, відбився на результативності останнього: темпи росту ВВП з 2,2% (у 1997 р.) збільшилися до 3,5% (у 1998 р.). З 1999 р. середні темпи розвитку виробництва склали 3% й збереглися до кінця століття.

Вибори до Національних зборів у 2002 р. засвідчили абсолютну перемогу правих (63% мандатів) [6], що ліквідувало диспаритет у вищих ешелонах влади, водночас зменшивши вплив інституту політичної опозиції на систему державного управління до «майже незначного» ($B=0,8$). Вибори відбулися у наступному році після початку економічної кризи, пов'язаної з терористичними актами 11.09.2001 р. На початку ХХІ ст. погіршилися показники розвитку французької економіки; економічні труднощі спричинили безробіття (8,6%) та дефіцит державного бюджету [2, с. 434], темпи росту ВВП впали з 1,9% (у 2001 р.) до 1,0% (у 2002 р.), 1,1% (у 2003 р.) [14].

З 2007 р. простежуються нові тенденції у взаємодії інституту політичної опозиції та державного управління Франції. У травні 2007 р. там сформовано коаліційний уряд з двома представниками опозиції, що не мало прецедентів раніше. Після програшу на муніципальних виборах партії президента «Союзу за народний рух» (UMP) у більшості великих міст, навіть у Парижі й Ліоні, перемогли соціалісти. Їхній представник очолив Міністерство іноземних справ, а демократ-центрист – Міністерство оборони, тобто саме ті напрямки, які завжди були прерогативою глави держави.

Такі зміни свідчать про початок трансформації «конфронтаційної» моделі взаємодії інституту політичної опозиції та уряду в напрямку «консенсусної» моделі, з залученням опозиції до державноуправлінського процесу. Це посилює тяжіння до компромісів президента з урядом, останнього з опозицією, але зменшує її й так невеликий вплив і ще більше ускладнює її політичну відповідальність та ідентифікацію.

Натомість Н. Саркозі провів у 2008 р. конституційну реформу з метою встановлення рівноваги розподілу властей, чим суттєво збільшив повноваження президента, позбавивши прем'єр-міністра традиційних функцій та повноважень. Фактичним прем'єром став генеральний секретар Єлісейського палацу – керівник адміністрації президента Франції (К. Геан).

Проте ці зміни могли привести до загострення протистояння між урядом і президентом в разі диспаритету. Збільшення повноважень президента одночасно з фактичним зменшенням впливу інституту політичної опозиції на державне управління негативно позначилося на темпах росту ВВП з 2,4% (у 2007 р.) він впав до 0,2% (у 2008 р.), продовжуючи падати до -2,6% (у 2009 р.). Правда, простежується піднесення ВВП на 1,5% (у 2010 р.) [14].

Після перемоги соціалістів на виборах до Сенату (вересень 2011 р.), вперше за півстоліття існування П'ятої Республіки змінився політичний спектр більшості у верхній палаті французького парламенту (175 соціалістів з 348 місць). Через виникнення диспаритету між правим президентом і лівою більшістю в Сенаті можна вважати, що відбулося фактичне (умовне) збільшення рівня впливу інституту політичної опозиції на державне управління до незначного ($B=1$), при формальному рівні відповідного впливу «майже незначний» ($B=0,8$) (рис. 1). Збільшення темпів росту ВВП на 1,7% у 2011 р. [14] свідчить про зменшення зовнішнього лагу опозиційного впливу з 1–1,5 року до півроку.

У травні 2012 р. після перемоги на президентських виборах Ф. Олланда на місяць у Франції встановився диспаритет між президентом соціалістом і правою більшістю у нижній палаті парламенту, що сприяло тимчасовому зростанню рівня впливу інституту політичної опозиції на державне управління до «дещо більше незначного» ($B=1,1$) (рис. 1). Проте вже в червні того ж року за результатами парламентських виборів соціалісти отримали 55% депутатських мандатів, що зменшило рівень впливу інституту політичної опозиції до «майже незначного» ($B=0,8$) (рис. 1). Стагнація в економіці Франції (нульове зростання темпів росту ВВП) у 2012 р. [12], певною мірою, обумовлена зниженням рівня впливу інституту політичної опозиції на державне управління Франції, а також частотою цих змін.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, для Франції характерні часті зміни рівня впливу інституту політичної опозиції на державне управління: 11 (з умовним – 12) разів протягом 1958–2012 рр. «Досить незначний» рівень впливу ($B=0,5$) інституту політичної опозиції на державне управління негативно впливає на результативність останнього, що також характерне для України [10, с. 60, 61, 63]. Представляється, що для Франції рівень впливу інституту політичної опозиції на державне управління «дещо більше незначного» ($B=1,1$) є оптимальним, бо за нього суттєво підвищується результативність державного управління, що відбивається темпами зростання ВВП. На підставі кореляційно-регресійного аналізу виявлено поміркований (за шкалою Чеддока) зв'язок між зміною рівня впливу інституту політичної опозиції на державне управління та результативністю останнього у Франції, а також наявність зовнішнього лагу опозиційного впливу в 1–1,5-року. Французька модель імпульсного поліваріантного впливу інституту політичної опозиції на державне управління сприяє укріпленню дієздатності та підвищенню результативності останнього. Разом із тим, часті зміни рівнів впливу інституту політичної опозиції на державне управління ускладнюють соціально-економічний розвиток. Досвід Франції доводить, що політико-управлінській еліті України необхідно навчитися працювати в умовах коабітації / диспаритету. Проте скасування пропорційної складової виборчої системи в Україні в умовах президентсько-парламентської республіки може звести нанівець вплив інституту політичної опозиції на державне управління, що загрозово зниженням результативності державного управління та стагнацією в економіці країни.

У подальших дослідженнях передбачається проаналізувати залежність результативності державного управління від рівня впливу інституту політичної опозиції на державне управління таких розвинених європейських країн, як Німеччина й Великобританія.

Література:

1. Балинова В. С. Статистика в вопросах и ответах : учеб. пособ. / В. С. Балинова. – М. : ТК. Велби, Изд-во Проспект, 2004. – 344 с.
2. Газін В. П. Новітня історія країн Європи та Америки 1945 – 2002 роки : навч. посіб. / В. П. Газін, С. А. Копилов. – К. : Либідь, 2004. – 624 с.
3. Гонюкова Л. В. Політичні партії як суб'єкти творення коаліційного уряду / Л. В. Гонюкова // Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президенті України. – Вип. 1/2008. – С. 154–165.
4. Іваницька О. П. Новітня історія країн Європи та Америки (1945–2002): навч. посіб. / О. П. Іваницька. – Вінниця : Вид-во «Фоліант», 2003. – 560 с.
5. Нижник Н. Синергетичні основи оптимізації державного управління [Електронний ресурс] / Н. Нижник, І. Черленяк, В. Олуйко // Вісник державної служби України. – 2003. – № 4. – Режим доступу до журн. : http://www.guds.gov.ua/document/42206.jsessionid=BC8584FDFAD6A968272FDF359CE42512;/4_2003_nuzhnik.doc.
6. Парламент, Президент и Правительство Франции (5-я республика, с 1958) [Электронный ресурс]. – (Сайт «Политический атлас 2009» [И. Яковлев]). – Режим доступу: <http://www.pe-a.ru/Fr/Fr-ru.php>

7. Петренко О. Політична опозиція як елемент публічного управління / О. Петренко, В. Баштанник // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. праць. – Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2006. – Вип. 4 (28). – С. 65–73.

8. Сичова В. В. Компаративний аналіз моделей впливу інституту політичної опозиції на державне управління у європейських країнах / В. В. Сичова // Теорія та практика державного управління : зб. наук. праць. – Х. : Вид-во ХарPI НАДУ «Магістр», 2012. – Вип. 4 (39). – С. 450–459.

9. Сичова В. В. Моделі впливу інституту політичної опозиції на державне управління / В. В. Сичова // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. праць. – Х. : Вид-во ХарPI НАДУ «Магістр», 2011. – Вип. 2 (40). – С. 76–84.

10. Сичова В. В. Модель впливу інституту політичної опозиції на державне управління в Україні (1991 – 2012 рр.) / В. В. Сичова // Теорія та практика державного управління : зб. наук. праць. – Х. : Вид-во ХарPI НАДУ «Магістр», 2012. – Вип. 2 (37). – С. 56–64.

11. Уроки демократії: світовий досвід для України : зб. статей / підготували О. Мірошниченко, І. Пресняков, Ю. Селянко та ін.; керізн. проекту В. Нанівська. – К. : Міжнародний центр перспективних досліджень, 2007. – 111 с.

12. Французская экономика показала в 2012 году нулевой рост // Информационное телеграфное агентство России. – 2013. – 14.02. – Режим доступа : <http://www.itar-tass.com/c11/649686.html>.

13. Beyme K. von. Parliamentary oppositions in Europe / Klaus von Beyme // Opposition in Western Europe / ed. by E. Kolinsky. – London ; Sydney : Croom Helm, 1987. – P. 31–51.

14. Évolution du PIB en France jusqu'en 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.insee.fr/fr/themes/tableau.asp?reg_id=0&id=159.